

О. ГРИН

ПУРПУРОВІ ВІТРИЛА

*Ніні Миколаївні Грін
підносить і присвячує автор
ПБГ, 23 листопада 1922 р.*

I

ПРОРОЦТВО

ЛОНГРЕН, МАТРОС «ОРІОНА», потужного трьохсоттонного брига, на якому він прослужив десять років і до якого був прив'язаний дужче, ніж син до рідної неньки, мусив нарешті покинути цю службу.

А сталося все так. Повернувшись одного разу додому (що робив він нечасто), він не побачив, як завжди, ще здалеку, на порозі своєї дружини Мері, яка сплескувала б руками, а потім щодуху летіла назустріч. Замість неї біля дитячого ліжечка — нового предмета в маленькій хатині Лонгрена — стояла схвильована сусідка.

— Три місяці я доглядала її, старий, — промовила вона, — погляньно на свою дочку.

Німіючи, Лонгрен нахилився й побачив восьмимісячну істоту, яка зосереджено дивилась на його довгу

бороду, потім сів, похнюпився й почав крутити вус, мокрий, наче від дощу.

— Коли померла Мері? — запитав він.

Жінка розповіла сумну історію, перериваючи оповідь пестливим агуканням до дівчинки й запевняннями, що Мері в раю. Коли Лонгрен почув подробиці, рай здався йому ледь світлішим за дровник, і він подумав, що світло простої лампи — якби тепер вони були всі разом, утрюх — було б для жінки, що пішла в невідомі краї, незамінною відрадою.

Місяців зо три тому господарські справи молодої матері були вкрай кепські. Із грошей, залишених Лонгреном, добра половина пішла на лікування після тяжких пологів, на піклування про здоров'я новонародженої; нарешті розтрата невеликої, але необхідної для життя суми змусила Мері позичити гроші в Меннерса. Цей чоловік мав трактор, крамницю і вважався заможним.

Мері подалась до нього о шостій вечора. Близько сьомої сусідка зустріла її на шляху до Лісса. Заплакана і засмучена Мері сказала, що прямує до міста закласти обручку. Вона додала, що Меннерс погодився дати грошей, але вимагав за це кохання. Мері нічого не домоглася.

— У нас удома немає й крихти хліба, — бідкалася вона сусідці. — Я піду до міста, і ми з донечкою якось переб'ємося, поки повернеться чоловік.

Того вечора було холодно, вітряно; сусідка марно вмовляла молоду жінку не ходити до Лісса проти ночі: «Ти геть змокнеш, Мері, дощ пускається, а вітер ось-ось нажене зливу».

Від приморського села до міста туди й назад було не менше трьох годин швидкої ходи, але Мері не послухалась поради сусідки. «Досить мені колоти вам очі, — сказала вона, — і так вже немає майже жодної сім'ї, де б я не позичила хліба, чаю чи борошна. Закладу обручку, і край». Вона сходила, повернулася, а наступного дня занедужала в лихоманці та маренні; негода і вечірня мжичка вбили

її двостороннім запаленням легенів, як сказав міський лікар, викликаний добросердою сусідкою. За тиждень на двоспальному ліжку Лонгрена лишилося порожнє місце, а сусідка переселилась до його хатини доглядати і годувати дівчинку. Їй, самотній удові, це було неважко. «До того ж, — додала вона, — без такої крихітки нудно».

Лонгрен поїхав до міста, розрахувався, попрощався з товаришами і став виховувати маленьку Ассоль. Поки дівчинка не навчилася твердо ходити, вдова жила у матроса, замінюючи сироті матір, але тільки-но Ассоль перестала падати, переступаючи через поріг, як Лонгрен рішуче оголосив, що тепер він сам усе робитиме для доньки, і, подякувавши вдові за допомогу, зажив самотнім життям удівця, зосередивши всі думки, надії, любов і спогади на маленькій істоті.

Десять років мандрівок залишили в його руках вельми небагато грошей. Він почав працювати. Незабаром у міських магазинах з'явилися його іграшки — майстерно зроблені маленькі моделі човнів, катерів, однопалубних і двопалубних вітрильників, крейсерів, пароплавів — словом, того, що він близько знав і що, по суті, почасти замінювало йому гуркіт портового життя і захопливі плавання. Так Лонгрен заробляв стільки, щоб жити в межах помірної економії. Нетовариський за вдачею, після смерті дружини він став ще мовчазнішим і відлюдькуватішим. У свята його іноді бачили в трактирі, однак він ніколи не сідав, а квапливо випивав за стійкою чарку горілки і йшов, подеколи коротко кидаючи: «так», «ні», «здрасуйте», «бувай», «потихеньку» — на всі питання й кивки сусідів. Гостей він не терпів, тихо спрваджуючи їх не силою, але такими натяками і надуманими обставинами, що відвідувачеві не залишалося нічого іншого, як вигадати причину, яка не дозволяє сидіти довше.

Сам він теж не відвідував нікого; таким чином між ним і земляками пролягло холодне відчуження, і якби робота Лонгрена — іграшки — більше залежала від справ села,

йому довелося б дужче відчуту на собі наслідки таких відносин. Товари і продукти він закупував у місті — Меннерс не міг би похвалитись навіть коробкою сірників, купленою у нього Лонгреном. Він самотужки виконував усю хатню роботу і терпляче опановував невластиве чоловікові складне мистецтво виховання дівчинки.

Ассоль було вже п'ять років, і батько починав дедалі м'якше усміхатись, поглядаючи на її нервову, добре обличчя, коли вона, сидячи у нього на колінах, марудилася над таємницею застібнутого жилета або кумедно наспівувала матроські пісні — дикі ревовірші¹. У виконанні дитячим голосом і подекуди без літери «р» ці пісеньки справляли враження ведмедя, що танцював, прикрашений блакитною стрічкою. У цей час сталася подія, тінь якої, упавши на батька, укрила й дочку.

Була весна, рання і сувора, наче зима, але трохи інакше. Тижнів на три припав до холодної землі різкий береговий норд.

Рибальські човни, витягнуті на берег, утворили на білому піску довгу низку темних кілів, нагадуючи хребти велетенських риб. Ніхто не наважувався піти на промисли за такої погоди. На єдиній сільській вулиці рідко можна було побачити людину, яка вийшла з будинку; холодний вихор, що мчав із берегових пагорбів у порожнечу обрію, перетворював «відкрите повітря» на справжні тортури. Усі димарі Каперни курилися з ранку до вечора, стелячи дим по крутих дахах.

Але норд виманював Лонгрена з його маленької теплої хатини частіше, ніж сонце, що за ясної днини огортає море і Каперну золотим серпанком. Лонгрен виходив на місток, настелений по довгих рядах паль, де на самому краєчку цього дощатого молу довго палив люльку, роздмухану вітром, дивлячись, як голе понад берегом дно диміло сивою піною, що ледве встигала за валами, гуркотливий біг

¹ Ревовірші — від «ревіти» і «вірші».

яких до чорного, штормового обр'ю наповнював простір стадами чудернацьких гривастих істот, які мчали в розгнузданому лютому відчаї до примарної втіхи. Стогони й шум, завивання та гуркіт величезних хвиль і неначе видимий струмінь вітру, що батожив околицю, — таким потужним він був, — давали змученій душі Лонгрена ту притупленість, оглушеність, яка, зводячи горе до смутної журби, за своєю дією дорівнює глибокому сну.

Одної такої днини дванадцятирічний син Меннерса, Хін, помітивши, що батьків човен б'ється під містком об палі, ламаючи борти, пішов і сказав про це батькові. Шторм почався нещодавно, і Меннерс забув вивести човен на пісок. Він негайно пішов до води, де побачив на кінці молу Лонгрена, який стояв спиною до нього й палив. На березі, окрім їх двох, не було більше нікого. Меннерс пройшов по містку до середини, спустився в воду, що сказано вирувала, і відв'язав шкот¹. Стоячи в човні, він став пробиратися до берега, хапаючись руками за палі. Весла він не взяв, і тієї миті, коли Меннерс похитнувся і не зміг схопитись за наступну палю, потужний удар вітру штовхнув ніс човна від містка у бік океану. Тепер, навіть усім своїм зростом, Меннерс не міг би дотягнутися до найближчої палі. Вітер і хвилі, розгойдуючи човен, несли його у згубний простір. Збагнувши, у якому він становищі, Меннерс хотів кинутись у воду, щоб пливати до берега, але його рішення забарилось, бо човен крутився вже недалеко від краю молу, де глибоководдя і люті вали обіцяли неминучу смерть. Між Лонгреном і Меннерсом, якого відносило в штормову далечінь, було не більше десяти сажнів ще рятівної відстані, а на містках під рукою у Лонгрена висів змотаний канат із вантажем, вплетеним в один його кінець. Його тут почепили на випадок причалування в бурхливу негоду й кидали з містка.

¹ Шкот — снасть для напінання вітрил і керування ними.

— Лонгрене! — закричав смертельно нажаханий Меннерс. — Чого ж ти стоїш як пень? Бачиш — мене вода відносить! Кинь канат!

Лонгрен мовчав, спокійно дивлячись на Меннерса, що кидався в човні, тільки його люлька задиміла дужче, і він неспішно вийняв її з рота, щоб краще бачити те, що відбувається.

— Лонгрене! — волав Меннерс. — Ти ж бо чуєш мене, я гину, врятуй!

Але Лонгрен не промовив йому жодного слова: здавалося, він не чув відчайдушного крику. Поки не віднесло човен так далеко, що до містка ледве долітав лемент Меннерса, він навіть не переступив з ноги на ногу. Меннерс ридав від жаху, благав матроса побігти до рибалок, покликати на допомогу, обіцяв гроші, погрожував і сипав прокльонами, але Лонгрен тільки підступив ближче до самого краю молу, щоб не відразу втратити з очей човен, який метлявся на хвилях. «Лонгрене, — долинуло до нього глухо, як із даху до людини, що сидить усередині будинку, — врятуй мене!..» Тоді, набравши повітря і глибоко дихнувши, щоб не загубилось у вітрі жодне слово, Лонгрен крикнув:

— Вона так само просила тебе! Думай про це, поки ще живий, Меннерсе, і не забудь!

Тоді крики стихли, і Лонгрен пішов додому. Ассоль, прокинувшись, побачила, що батько сидить глибоко замислений перед лампою, яка вже згасала. Почувши, що дівчинка кличе його, він підійшов до неї, міцно поцілував і прикрив зсунутою ковдрою.

— Спи, любя, — сказав він, — до ранку ще довго.

— Що ти робиш?

— Чорну забавку я скоїв, Ассоль. Спи!

Наступного дня тільки й розмов було у мешканців Каперни про зниклого Меннерса, а на шостий день привезли його самого, лютого, вже при смерті. Його розповідь швидко облетіла довколишні села. Аж до вечора

тоді носило Меннерса; він був геть розбитий ударами об борти і дно човна у страшній боротьбі з невтомними лютими хвилями, що загрожували викинути в море нестямного крамаря; і зрештою його підібрав пароплав «Лукреція», що йшов у Кассет. Застуда і пережите потрясіння докінчили дні Меннерса. Він прожив трохи менше сорока восьми годин, закликаючи на Лонгрена всі біди, які тільки бувають у світі. Розповідь Меннерса про те, як матрос стежив за його загибеллю і відмовився допомогти (вельми красномовна, оскільки вмираючий стогнав і насили дихав), вразила мешканців Каперни. Не кажучи вже про те, що рідко хто з них здатен був пам'ятати образу й навіть тяжчу, ніж пережиту Лонгреном, і тужити так гірко, як тужив він до кінця життя за Мері, — їм було огидно, незрозуміло, їх вражало, що Лонгрен мовчав. Мовчки, до своїх останніх слів, посланих навздогін Меннерсу, Лонгрен стояв. Стояв нерухомо, суворо й тихо, як суддя, виявивши глибоке презирство до Меннерса. Щось більше, ніж ненависть, було в його мовчанні, і всі це відчували. Якби він, побачивши відчай Меннерса, кричав, показуючи жестами чи метушінням злорадність або ще чимось іншим свій тріумф, — рибалки зрозуміли б його. Але він учинив інакше, ніж чинили вони, учинив вражаюче, незрозуміло і цим поставив себе вище за інших, — словом, зробив те, чого не прощають. Ніхто більше не вклонявся йому, не простягав руки, не кидав знайомого погляду-привітання. Абсолютно назавжди залишився він осторонь від сільських справ. Хлопчаки, углядівши його, кричали навздогін: «Лонгрен утопив Меннерса!» Він не звертав на це уваги. Так само, здавалося, він не помічав і того, що в трактирі або на березі, серед човнів, рибалки замовкали при ньому, відходячи в бік, наче від зачумленого. Випадок із Меннерсом остаточно зміцнив досі неповне відчуження. Ставши повним, воно породило тверду взаємну ненависть, тінь якої впала й на Ассоль.

Дівчинка росла без подруг. Два-три десятки дітей її віку, що жили в Каперні, просоченій, як губка водою, грубим родинним началом, основою якого був непохитний авторитет матері й батька, перейнятливі, як усі діти в світі, викреслили раз і назавжди маленьку Ассоль зі сфери свого заступництва й уваги. Сталося це, звичайно, поступово, через навіювання й окрики дорослих, і набуло характеру суворої заборони, а потім, посилене плітками та пересудами, розрослося в дитячих думках страхом до дому матроса.

До того ж відлюдкуватий спосіб життя Лонгрена звільнив тепер істеричний язик пліток: про матроса подейкували, що він десь когось убив і тому, мовляв, його більше не беруть служити на судна, а сам він похмурий і відлюдник, бо «мучиться докорами злочинної совісті». Граючись, діти проганяли Ассоль, якщо вона наближалась до них, кидали на неї грязюку і дражнили тим, ніби її батько їв людське м'ясо, а зараз робить фальшиві гроші. Одна за одною наївні її спроби зближення закінчувались гірким плачем, синцями, подряпинами й іншими виявами громадської думки. Зрештою вона перестала ображатись, але іноді все ще питала батька: «Скажи, чому нас не люблять?» — «Ет, Ассоль, — говорив Лонгрена, — хіба вони вміють любити? Треба вміти любити, а ось цього вони й не можуть». — «Як це — вміти?» — «А ось так!» Він брав дівчинку на руки й міцно цілував сумні очі, що мружились від ніжного задоволення.

Коли вечорами або на свято батько, покинувши пляшки з клейстером, інструменти та незакінчену роботу, знімав фартуха й сідав відпочити з люлькою в зубах, — улюбленою розвагою Ассоль було залазити до нього на коліна і, крутячись у дбайливому кільці батьківських рук, чіпати різні частини іграшок, розпитуючи про їхнє призначення. Так починалася своєрідна фантастична лекція про життя й людей — лекція, у якій, завдяки колишньому способу життя Лонгрена, відводилося головне місце пригодам,

дивовижним випадкам, вражаючим і незвичайним подіям. Лонгрэн, називаючи дівчинці імена снастей, вітрил, предметів морського побуту, поступово захоплювався, переходячи від пояснень до різних епізодів, у яких відігравали роль то брашпиль¹, то стерно, то шогла або якийсь тип човна тощо, а від окремих цих ілюстрацій переходив до широких картин морських мандрів, влітаючи марновірства в дійсність, а дійсність — в образи своєї фантазії. Тут з'являлася й тигрова кішка, провісниця корабельної аварії, і летюча риба, яка вміла говорити й накази якої треба було виконувати, щоб не збитися з курсу, і Летючий Голландець із несамовитим своїм екіпажем. Були й прикмети, привиди, русалки, пірати — словом, усі байки, якими коротає дозвілля моряк у штилі або в улюбленому шинку. Розповідав Лонгрэн також про тих, хто зазнав аварії, про людей, які здичавіли й розучились говорити, про заховані скарби, бунти каторжників і багато іншого, що дівчинка вислуховувала уважніше, ніж, можливо, слухалася вперше розповідь Колумба про новий материк. «Ну, говори ще», — просила Ассоль, коли Лонгрэн, замислившись, замовкав, і засинала на його грудях, сповнена чудових снів.

Поява прикажчика міської іграшкової крамниці, який охоче купував вироби Лонгрена, також була для Ассоль великим, завжди матеріально відчутним задоволенням. Щоб задобрити батька й виторгувати зайве, прикажчик прихоплював із собою для дівчинки кілька яблук, солодкий пиріжок, зменю горіхів. Лонгрэн через нелюбов до торгу зазвичай просив справжню вартість, а прикажчик зменшував. «Ех, ви, — говорив Лонгрэн, — та я тиждень сидів над цим ботом¹. Бот був п'ятивершковий. Поглянь, яка міцність, а осадження, а якість? Цей бот п'ятнадцять людей витримає за будь-якої погоди».

¹ Брашпиль — лебідка, встановлена на носі корабля для підймання якоря.

² Бот — невелике веслове вітрильне судно.

Закінчувалось тим, що тихі забавки дівчинки, яка муркотіла над своїм яблуком, позбавляли Лонгрена стійкості й бажання сперечатись; він поступався, а прикажчик, набивши кошика чудовими, міцними іграшками, йшов, сміючись у вуса.

Усю хатню роботу Лонгрэн виконував сам: рубав дрова, носив воду, топив піч, куховарив, прав, прасував білизну і, крім усього цього, встигав заробляти гроші. Коли Ассоль виповнилось вісім років, батько навчив її читати й писати. Він став зрідка брати її з собою до міста, а потім навіть почав посилати саму, якщо треба було взяти грошей у магазині або віднести товар. Це траплялось нечасто, хоча Лісс лежав лише за чотири верстви від Каперни, але шлях до нього йшов лісом, а в лісі багато що може налякати дітей, окрім фізичної небезпеки, на яку, щоправда, важко наразитись на такій близькій відстані від міста, проте все-таки й на неї треба зважати. Тому тільки гарної днини, вранці, коли гущавина обабіч дороги сповнена сонячного світла, квітів і тиші так, що вразливості Ассоль не загрожували уявлювані примари, Лонгрэн відпускав її до міста.

Одного разу, під час такої подорожі до міста, дівчинка сіла край дороги з'їсти шматок пирога, покладеного до кошика на сніданок. Закушуючи, вона перебирала іграшки; дві-три з них виявились новинкою для неї: Лонгрэн зробив їх уночі. Одна така новинка була мініатюрною перегоноювю яхтою; це біле суденце мало пурпурові вітрила, зроблені з обрізків шовку, який Лонгрэн використовував для обклеювання пароплавних кают — іграшок багатого покупця. Мабуть, зробивши яхту, він не знайшов відповідного матеріалу на вітрила, використавши що було — латочки пурпурового шовку. Ассоль була в захваті. Полум'яний веселий колір так яскраво горів у її руці, ніби вона тримала вогонь. Дорогу перетинав струмок із перекинутим через нього жердяним містком; струмок праворуч і ліворуч біг у ліс. «Якщо я спущу суденце на

воду поплавати трохи, — міркувала Ассоль, — воно ж не промокне, я його потім витру». Відійшовши в ліс за місток, за течією струмка, дівчинка обережно спустила на воду біля самого берега судно, що полонило її, і вітрила одразу заблищали пурпуровим віддзеркаленням у прозорій воді, а світло, пронизуючи тканину, лягло тремтливими рожевими променями на білому камінні дна. «Ти звідки приїхав, капітане?» — поважно запитала Ассоль уявлену особу і, відповідаючи сама собі, сказала: — «Я приїхав... приїхав... приїхав я з Китаю». — «А що ти привіз?» — «Що привіз, про те не скажу». — «Он ти який, капітане! Ну, тоді я тебе посаджу назад до кошика». Тільки-но капітан приготувався покірливо відповісти, що він пожартував і готовий показати слона, як раптом тихий сплеск берегового струменя повернув яхту носом до середини струмка, і, немов справжня, вона рівно, повним ходом попливла вниз, покинувши берег. Умить змінився масштаб картини: струмок здався дівчинці величезною річкою, а яхта — далеким, великим судном, до якого, падаючи у воду, перелякана і вражена, простягала вона руки. «Капітан злякався», — подумала вона й побігла за іграшкою, сподіваючись, що де-небудь хвиля приб'є її до берега. Поспішно тягнучи не важкого, але незручного кошика, Ассоль вигукнула: «О Господи! І трапилося ж таке...» Вона намагалась не втрачати з очей красивого трикутника вітрил, що поволі втікав, спотикалася, падала й знову бігла.

Ассоль ніколи не бувала так глибоко в лісі, як тепер. Вона, поглинена нетерплячим бажанням зловити іграшку, не дивилась навсбіч; біля берега, де вона метушилась, було досить перешкод, що привертали її увагу. Моховиті стовбури впалих дерев, ями, висока папороть, шипшина, жасмин і ліщина заважали їй на кожному кроці; долаючи їх, вона поступово втрачала сили, зупиняючись дедалі частіше, щоб передихнути або змахнути з обличчя липку павутину. Коли в ширших місцях почалися осокові

й очеретяні зарості, Ассоль зовсім було втратила з очей пурпуровий відблиск вітрил, але, оббігши закрут течії, знову побачила їх: вони велично й неухильно пливли геть. Раптом вона озирнулась, і лісова громада з її строкатістю, що переходила від серпанкових стовпів світла в листі до темних заглибин дрімучого сутінку, глибоко вразила дівчинку. На мить злякавшись, вона знов згадала про іграшку і, кілька разів випустивши глибоке «х-ху-у-у», щосили побігла.

У такій безуспішній і тривожній гонитві минуло близько години, коли із подивом, але водночас і з полегшенням Ассоль побачила, що дерева попереду вільно розступаються, пропускаючи синє плесо моря, хмари й край жовтого піщаного обриву, на який вона вибігла, майже падаючи від втоми. Тут було гирло струмка; розлившись нешироко й мілко, що аж виднілася струмуюча блакить каміння, він щезав у зустрічній морській хвилі. З невисокого, поритого корінням обриву Ассоль побачила, що біля струмка, на пласкому великому камені спиною до неї сидить чоловік, тримаючи в руках яхту, що втекла, і зусібіч розглядає її з цікавістю слона, що зловив метелика. Частково заспокоєна тим, що іграшка ціла, Ассоль сповзла по обриву і, близько підійшовши до незнайомця, вп'ялася в нього допитливим поглядом, чекаючи, коли він підведе голову. Але чоловік так поринув у споглядання лісового сюрпризу, що дівчинка встигла розглянути його з голови до ніг, встановивши, що людей, подібних до цього незнайомця, бачити їй ще ніколи не доводилось.

Перед нею був не хто інший, як піший мандрівець Егль, відомий збирач пісень, легенд, переказів і казок. Сиві пасма складками випадали з-під його солом'яного капелюха; сіра сорочка, заправлена в сині штани, і високі чоботи робили його схожим на мисливця; білий комірець, краватка, пояс, оздоблений сріблястими бляхами, ціпок і сумка з новеньким нікелевим замком — виявляли городянина. Його обличчя, якщо можна назвати обличчям ніс,

губи й очі, що виглядали з променистої густої бороди і пишних, сердито задертих угору вусів, здавалося б мляво-прозорим, якби не очі — сірі, як пісок, і блискучі, мов чиста криця, з поглядом сміливим і сильним.

— Тепер віддай мені, — несміло сказала дівчинка. — Ти вже погрався. Ти як зловив її?

Егль підняв голову, випустивши яхту, — так несподівано пролунав схвильований голосок Ассоль. Старий з хвилину розглядав її, усміхаючись і поволі пропускаючи бороду крізь велику, жилаву жменю. Випране багато разів ситцеве платтячко ледве прикривало по коліна худенькі засмагли ноги дівчинки. Її темне густе волосся, зібране під мереживну хустинку, збилося, спадаючи на плечі. Кожна риса Ассоль була виразно легка й чиста, як політ ластівки. Темні, з відтінком сумного питання очі здавалися дещо старшими за обличчя; його неправильний м'який овал був овіяний тією чарівною засмагою, яка властива здоровій шкірі. Напіврозкритий маленький рот блищав покірливою усмішкою.

— Присягаюся Гріммами, Езопом і Андерсеном¹, — мовив Егль, поглядаючи то на дівчинку, то на яхту. — Це щось особливе. Слухай ти, рослино! Це твоя штука?

— Так, я за нею бігла вздовж усього струмка; я гадала, що помру. Вона була тут?

— Біля самісіньких моїх ніг. Саме через корабельну аварію я, як береговий пірат, можу вручити тобі цей приз. Яхту, покинуту екіпажем, викинув на пісок тривершковий вал — між моєю лівою п'ятою і краєм палиці. — Він стукнув ціпком. — Як тебе звати, крихітко?

— Ассоль, — сказала дівчинка, ховаючи до кошика подану Еглем іграшку.

— Гарзд, — продовжував незрозумілу мову старий, не зводячи очей, у глибині яких поблискувала усмішка

¹ Тут герой згадує відомих авторів казок (брати Грімм та Г. К. Андерсен) і стародавнього байкаря Езопа.

— Присягаюся Гріммами, Езопом і Андерсеном, —
сказав Егль, поглядаючи то на дівчинку, то на яхту. —
Це щось особливе. Слухай ти, рослино! Це твоя штука?

доброзичливого настрою. — Мені, власне, не треба було питати твого імені. Добре, що воно таке дивне, таке однотонове, музичне, як свист стріли або шум морської мушлі; що б я робив, якби ти звалась одним із тих милозвучних, але нестерпно звичних імен, які чужі Прекрасній Невідомості? Тим паче я не бажаю знати, хто ти, хто твої батьки і як ти живеш. Для чого порушувати чарівність? Я займався, сидючи на цьому камені, порівняльним вивченням фінських і японських сюжетів... як раптом струмок виплеснув цю яхту, а потім з'явилась ти... Така, як є. Я, любя, поет у душі — хоч ніколи не писав сам. Що у тебе в кошику?

— Човники, — сказала Ассоль, труснувши кошиком, — також пароплав та ще три такі будиночки з прапорами. Там солдати живуть.

— Чудово. Тебе послали продати. Дорогою ти захопилася грою. Ти пустила яхту поплавати, а вона втекла — так?

— Невже ти бачив? — із сумнівом запитала Ассоль, намагаючись пригадати, чи не розповіла вона це сама. — Тобі хтось сказав? Чи ти вгадав?

— Я це знав.

— Як це?

— Бо я — найголовніший чарівник.

Ассоль зніяковіла; її напруження від цих слів Егля переступило межу переляку. Порожній морський берег, тиша, стомлива пригода з яхтою, незрозуміла мова старого з блискучими очима, пишність його бороди й волосся почали здаватися дівчинці сумішшю надприродного з дійсністю. Скорч тепер Егль гримасу або закричи що-небудь — дівчинка помчала б геть, заплакавши й тремтячи від страху. Але Егль, помітивши, як широко розкрилися її очі, зробив крутий вольт¹.

— Ти не повинна боятися мене, — серйозно сказав

¹ Вольт — повільний поворот під час руху.

він. — Навпаки, мені хочеться широко поговорити з тобою. — І тільки зараз він втямив, що його так вразило в обличчі дівчинки. «Мимовільне очікування прекрасного, блаженної долі, — вирішив він. — Ох, чому я не народився письменником? Який чудовий сюжет». — Нумо, — продовжував Егль, намагаючись сказати якимось хитромовно (схильність до міфотворчості — наслідок повсякчасної роботи — була сильнішою, ніж побоювання кинути на невідомий ґрунт зерна великої мрії), — нумо, Ассоль, слухай мене уважно. Я був у тому селі, звідки ти, мабуть, ідеш, — словом, у Каперні. Я люблю казки й пісні, і просидів я в селі тому цілий день, прагнучи почути щось, ніким не чує. Але у вас не розповідають казок. У вас не співають пісень. А якщо розповідають і співають, то, знаєш, ці історії про хитрих мужиків і солдатів, з вічним вихвалянням шахрайства, ці брудні, як немиті ноги, грубі, як бурчання в животі, коротенькі чотиривірші з жахливим мотивом... Стривай, я збився.

Подумавши, він продовжив так:

— Не знаю, скільки мине років, але в Каперні розцвіте одна казка, яку пам'ятатимуть довго. Ти будеш великою, Ассоль. Одного разу вранці в морській далечі під сонцем виблискуватиме пурпурове вітрило. Осяйне громаддя пурпурових вітрил білого корабля рушить, розгинаючи хвилі, прямо до тебе. Тихо плистиме цей чудовий корабель, без криків і пострілів, на березі збереться багато народу, дивуючись і охаючи, і ти стоятимеш там. Корабель підійде велично до самого берега під звуки чудової музики; ошатний, у килимах, у золоті й квітах, попливе від нього швидкий човен. «Навіщо ви приїхали? Кого ви шукаєте?» — запитають люди на березі. Тоді ти побачиш хороброго красивого принца; він стоятиме і простягатиме до тебе руки. «Здрастуй, Ассоль! — скаже він. — Далеко-далеко звідси я побачив тебе уві сні й приїхав, щоб відвезти тебе назавжди до свого царства. Ти там житимеш зі мною в рожевій глибокій долині. У тебе буде все, що

тільки ти забажаєш; жити з тобою ми будемо так дружно й весело, що твоє серце ніколи не знатиме журби і сліз». Він посадить тебе в човен, привезе на корабель, і ти виїдеш назавжди до блискучої країни, де сходить сонце і де зірки спускаються з неба, щоб привітати тебе з приїздом.

— Це все мені? — стиха запитала дівчинка. Її серйозні очі, повеселівши, засяяли довірою. Небезпечний чарівник, звісно, не став би говорити так; вона підійшла ближче. — Може, він уже прийшов... той корабель?

— Не так швидко, — заперечив Егль, — спочатку, як я сказав, ти виростеш. Потім... Що говорити? Це буде, і край. Що б ти тоді зробила?

— Я? — вона зазирнула до кошика, але, мабуть, не знайшла там нічого гідного служити вагомою винагородою. — Я б його любила, — поспішно сказала вона й не зовсім твердо додала: — Якщо він не б'ється.

— Ні, не буде битись, — сказав чарівник, хитро підморгнувши, — не буде, я ручаюсь за це. Іди, дівчинко, і не забудь того, що сказав тобі я між двома ковтками ароматичної горілки й роздумами про пісні каторжників. Іди. Хай буде мир пухнастій твоїй голові!

Лонгрэн працював у своєму маленькому городі, обкопуєчи кущі картоплі. Підвівши голову, він побачив Ассоль, що стрімголов бігла до нього з радісним і нетерплячим обличчям.

— Ну, ось... — сказала вона, силкуючись оволодіти диханням, і захопилась обома руками за батьків фартух. — Слухай, що я тобі розкажу... На березі, там, далеко, сидить чарівник...

Вона почала з чарівника і його цікавого пророцтва. Лихоманка думок заважала їй послідовно переказати подію. Далі йшов опис зовнішності чарівника і — в зворотному порядку — гонитва за пущеною яхтою.

Лонгрэн вислухав дівчинку не перебиваючи, без посмішки, і, коли вона замовкла, уява швидко намалювала йому невідомого старого з ароматичною горілкою в одній

руці й іграшкою в другій. Він відвернувся, але, пригадавши, що у значних випадках дитячого життя людині личить бути серйозною і здивованою, урочисто закивав, кажучи:

— Так, так, за всіма прикметами, більше нікому й бути, як чарівнику. Хотів би я на нього поглянути... Але ти, коли підеш знову, не звертай убік; заблукати в лісі неважко.

Кинувши лопату, він сів до низького тину й посадив дівчинку на коліна. Жахливо втомлена, вона намагалася ще додати деякі подробиці, але спека, хвилювання і слабкість хилили її на сон. Очі її стулялись, голова опустилась на тверде батьківське плече, ще мить — і вона полетіла б у країну сновидінь, як раптом, стурбована раптовим сумнівом, Ассоль сіла прямо із заплющеними очима і, упираючись кулачками в жилет Лонгрена, голосно сказала:

— Ти як гадаєш: прийде чарівників корабель по мене чи ні?

— Прийде, — спокійно відповів матрос, — раз тобі це сказали, значить, все правильно.

«Виросте, забуде, — подумав він, — а поки... не варто віднімати у тебе таку іграшку. Багато ж тобі доведеться в майбутньому побачити не пурпурових, а брудних і хижих вітрил; здалеку — ошатних і білих, зблизька — порваних і зухвалих. Проїжджий чоловік пожартував з моєю дівчиною. Що ж — добрий жарт! Нічогенький жарт! Дивись, як зморило тебе, — півдня в лісі, в гущавині. А щодо пурпурових вітрил — думай, як я: будуть тобі пурпурові вітрила».

Ассоль спала. Лонгрен, діставши вільною рукою люльку, закурив, і вітер проніс дим крізь тин у кущ, що ріс за городом. Біля куща спиною до тину, жуючи пиріг, сидів молодий жебрак. Розмова батька з дочкою додала йому веселого настрою, а запах доброго тютюну налаштував на здобич.

— Дай, пане, закурити бідному чоловікові, — сказав він крізь тин. — Мій тютюн проти твого не тютюн, а, можна сказати, отрута.

— Я б дав, — неголосно відповів Лонгрэн, — але тютюну у мене в тій кишені. Мені, бач, не хочеться будити дочку.

— От лихо! Прокинеться і знову засне, а перехожий чоловік узяв та й покурив.

— Але ж, — заперечив Лонгрэн, — ти не без тютюну все-таки, а дитина втомилась. Зайди, якщо хочеш, пізніше.

Жебрак презирливо сплюнув, підняв на палицю мішок і сказав уїдливо:

— Принцеса, ясна річ. Убив ти їй у голову ці заморські кораблі! Ех ти, дивак химерний, а ще господар!

— Слухай, — шепнув Лонгрэн, — я, мабуть, розбуджу її, але тільки для того, щоб намилити твою товстезну шию. Іди геть!

За півгодини жебрак сидів у трактирі за столом із дюжиною рибалок. Позаду них, то смикаючи чоловіків за рукав, то піднімаючи через їхнє плече чарку з горілкою (для себе, зрозуміло), сиділи тілісті жінки з густими бровами й руками круглими, як бруковий камінь. Жебрак, скипаючи образою, розповідав:

— ...І не дав мені тютюну. «Тобі, — каже, — як буде повноліття, а тоді, — каже, — спеціальний червоний корабель... По тебе. Бо твоя доля — вийти за принца. І тому, — каже, — чарівнику вір». Але я говорю: «Буди, буди, мовляв, тютюну дістати». Так він за мною півдороги біг.

— Хто? Що? Про що він розповідає? — чулись допитливі жіночі голоси.

Рибалки, ледве повертаючи голови, розтлумачували з усмішкою:

— Лонгрэн із дочкою здичавіли, а може, схибились. Ось чоловік і розкажує, буцім чаклун був у них. Вони чекають — тітки, вам би не прогавити! — заморського принца, та ще й під червоними вітрилами!

Через три дні, повертаючись із міської крамниці, Асоль почула вперше:

— Гей, шибенице! Ассоль! Поглянь сюди! Червоні вітрила пливуть!

Дівчинка, здригнувшись, мимоволі поглянула з-під руки на морське плесо. Потім обернулася у бік криків: там, за двадцять кроків від неї, стояв гурт хлопчаків; вони гримасували, показуючи язики. Зітхнувши, дівчинка побігла додому.

II ГРЕЙ

Якщо Цезар вважав, що краще бути першим у селі, ніж другим у Римі, то Артур Грей міг не заздрити Цезарю щодо його мудрого бажання. Він народився капітаном, хотів бути ним і став ним.

Величезний будинок, у якому народився Грей, був похмурим усередині й величним зовні. До фасаду примикали квітник і частина парку. Кращі сорти тюльпанів — сріблясто-голубих, фіолетових і чорних із рожевим відтінком — звивалися в газоні лініями примхливо кинутого намиста. Старі дерева парку дрімали в розсіяному півсвітлі над осокою коло звивистого струмка. Огорожа замку, оскільки це був справжній замок, складалася з кручених чавунних стовпів, сполучених залізним узором. Кожний стовп вивершувався пишною чавунною лілією; ці чаші у свята наповнювались олією, палаючи в нічному мороці широким вогненным рядом.

Батько й мати Грея були гордовиті бранці свого становища, багатства й законів того суспільства, стосовно якого могли говорити «ми». Частина їхньої душі, зайнята галереєю предків, мало гідна змалювання, друга частина — уявне продовження галереї — починалася маленьким Греєм, приреченим за відомим, наперед складеним планом прожити життя й померти так, щоб його портрет міг бути повішений на стіні без плямування родової честі. У цьому плані було допущено невелику помилку: Артур